

УДК 343.98

ПРЕДМЕТ ПОСЯГАННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ

Одерій О. В.

Донецький юридичний інститут МВС України, м. Донецьк, Україна

Досліджено теоретичні та термінологічні питання предмета посягання, як елемента криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля. Визначено, що намагання обмежити предмет злочину виключно матеріальними речами, не відповідає потребам сучасної судової практики. Розглянуто коло та характер об'єктів, які можуть бути предметом посягання по розглядуваній категорії злочинів.

Ключові слова: злочини проти довкілля, криміналістична характеристика, предмет посягання.

На теперішній час має місце значна кількість наукових досліджень, присвячених криміналістичної характеристики злочинів. Серед них можна виділити роботи О. Н. Колесниченко та В. О. Коновалової, Л. Г. Видонова, С. І. Винокурова, В. Г. Гончаренка, Л. Я. Драпкина, М. В. Салтевського, В. Л. Синчука, А. В. Старушкевича, М. П. Яблокова та ін. Однак загальні питання криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля практично залишилися поза належної уваги науковців. Певною мірою цього питання торкалися у своїх дослідженнях Л. А. Іванова, С. О. Книженко, О. С. Кузовкін, Г. А. Матусовський, В. Х. Меркурісов, К. В. Осіпова, В. А. Попов, С. С. Рузметов, Ю. М. Туровець, О. О. Яковлева та ін. Однак висловлені ними точки зору з цього питання потребують свого вивчення та узагальнення, утому числі і стосовно такого елемента криміналістичної характеристики, як предмет посягання.

Мета статті полягає в обґрунтуванні наукової та практичної значущості предмета посягання як елемента криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля та уточненні термінологічного апарату, який використовується при визначенні означеного елемента.

Не торкаючись детального аналізу та уточнення поняття, змісту та структури розглядуваної категорії, що нами було проведено у інших наукових роботах [1; 2; 3], головну увагу приділимо теоретичному аспекту окремого елемента криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля – предмету посягання.

Так, криміналістичний аналіз спеціалізованої літератури свідчить, що на відміну від Г. А. Матусовського та В. О. Коновалової [4], В. Х. Меркурісова [5], Л. А. Іванової [6], О. С. Кузовкіна [7], К. В. Осіпової [8], В. А. Попова [9], С. С. Рузметова [10], М. В. Салтевського [11] та О. О. Яковлевої [12], багатьма авторами предмет посягання не розглядається як елемент криміналістичної характеристики розгляду-

ваних злочинів (М.О.Духно та Ю.Г.Корухов [13], М.П.Яблоков [14], С.О.Величкін [15], Є.П.Іщенко та А.О.Топорков [16], М.В.Перебитюк та А.О.Паламарчук [17]).

На наш погляд, виключення предмета посягання із елементного складу криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля є невиправданим, оскільки саме він дозволяє із загальної групи цих злочинів виокремити конкретні види, визначити обстановку злочину, способи вчинення злочинної дії, злочинну поведінку особи. Звідси, цілком виправдано М. В. Салтєвський визначав серед елементів криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля поряд з такими як, спосіб вчинення злочину, слідова картина (в її широкій інтерпретації) та особа злочинця, ще й предмет безпосереднього посягання [11, с. 485-487]. Так, гр. М. організував за місцем свого проживання незаконний видобуток підземної води із криниці (ст.240 КК України) і, використовуючи спеціальне обладнання, розливав її в ПЕТ-тару ємністю 1,5 л. та реалізовував під марками "Джерельна з карпатських гір", "Буратіно", "Виноград", "Крем-сода", "Персик", "Лімонад" та "Дюшес" [18]. В цьому випадку саме після встановлення незаконного видобутку води (тобто через предмет посягання), за ланцюжком і було розкрито весь комплекс злочинних діянь.

У криміналістичних дослідженнях, а саме під час формування характеристик злочинів, здебільшого використовують поняття «предмет злочину», під яким розуміють речі матеріального світу, з певними властивостями яких закон про кримінальну відповідальність пов'язує наявність у діях особи ознак конкретного складу злочину [19, с.100], тобто він відображає матеріальну сутність слідів злочину, які вивчає криміналістика. Поряд з цим поняттям у такому ж сенсі використовується поняття «об'єкт злочину», під яким розуміють ті суспільні відносини, на які посягає злочин, завдаючи їм певну шкоду, і які поставлені під охорону закону про кримінальну відповідальність [19, с.97]. Відповідно до ст. 5 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» під об'єктами її правової охорони розуміються *матеріальні* (курсив наш – О.О.) предмети та їх комплекси (як, між іншим, і у відповідних законодавчих актах Росії, Білорусі та інших держав). Отже, в нашому випадку співпадіння термінів (предмет – об'єкт) певною мірою є виправданим. До того ж, завданням законодавства про охорону природного середовища є регулювання відносин у сфері охорони, використання й відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання й ліквідації негативного впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє середовище, збереження природних ресурсів, генетичного фонду живої природи й інших природних комплексів (ст.1). Практика розширює уявлення про родовий об'єкт посягань у сфері екології. Так, у постанові Пленуму Верховного суду України №17 «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10 грудня 2004 р. пояснюється: злочини та інші правопорушення проти довкілля посягають на суспільні відносини у сфері охорони конституційного права громадян на безпечне довкілля, а також у сфері охорони, використання, збереження і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, запобігання та усунення негативного впливу господарської та іншої діяльності людини на навколишнє природне середовище, збереження генетичного фонду живої природи, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій, а також природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною [20]. Більш того, важливе значення для формування криміналістичної характеристики злочинів проти довкілля має з'ясування

специфіки так званих інтелектуальних об'єктів, тобто проектів розвитку та розміщення продуктивних сил, галузей народного господарства, техніко-економічні обґрунтування та розрахунки, проекти на будівлю і реконструкцію, інструктивно-методичні та нормативно-технічні документи. Також до цього можна віднести дані щодо створення нової техніки, технології, матеріалів та речовин, включаючи ті, закупівля яких проводиться з-за кордону, однак які можуть негативно впливати на стан навколишнього природного середовища або на здоров'я людей. Невипадково в останній період з'явилися наукові праці зі спробою формування окремого криміналістичного вчення про предмет злочину [21]. Все частіше ставиться питання про розширення розуміння предмета злочину не тільки як виключно матеріальної субстанції, а й як різних видів інформації (зокрема комп'ютерної) або енергії (електричної, теплової) [22, с. 43-44]. Це відповідає сучасним тенденціям розвитку суспільних відносин і кримінально-правової науки, яка визнає предметом злочину не тільки речі, а й інформацію, енергію, майнові права, об'єкти інтелектуальної власності, безготівкові грошові кошти і бездокументарні цінні папери [23, с. 12-13]. Намагання обмежити предмет злочину виключно матеріальними речами, яке було цілком логічним у минулому, у зв'язку з розвитком науково-технічного прогресу, трансформацією умов і правил економічної діяльності не відповідає потребам сучасної судової практики.

Звідси, предмет злочину проти довкілля в широкому сенсі як екологічний об'єкт визначається переліком матеріальних об'єктів правової сукупності природних і природо-соціальних умов і процесів, природних ресурсів, як використовуваних у господарському обороті, так і не використовуваних у господарстві в певний період (земля, її надра, атмосферне повітря, ліс й інша рослинність, тваринний світ, ландшафти та інші природні комплекси). Серед вказаних об'єктів виділяються території, які підлягають державній охороні та об'єкти природно-заповідного фонду, а особливий державній охороні від негативного впливу несприятливої екологічної обстановки підлягають здоров'я й життя людей.

Такий перелік може бути доповнений вказаними в ст. 27 Закону об'єктами, що підлягають екологічній експертизі: матеріали, речовини, продукція, господарські рішення, системи й об'єкти, впровадження або реалізація яких може призвести до порушення норм екологічної безпеки та негативного впливу на навколишнє природне середовище.

В криміналістичній літературі для позначення предмета посягання зустрічаються такі термінологічні звороти: об'єкт і предмет злочинного посягання [24, с. 153], безпосередній предмет злочинного посягання [25, с. 239], безпосередній предмет посягання [26, с. 314], предмет безпосереднього злочинного посягання [27, с. 253], предмет злочинного посягання [28, с. 13], предмет посягання [29, с. 55]. При цьому науковці не мотивують використання ними того чи іншого терміна. Виходячи з того, що етимологічне значення слова посягання – дія за значенням посягати [30, с. 901], та враховуючи, що криміналістику цікавить злочинне діяння як реальна подія в динаміці, а не його теоретико-законодавча конструкція, криміналістами і було введено криміналістичний термін «предмет посягання», намагаючись саме таким чином відобразити криміналістичний аспект дослідження злочину. Словосполучення «предмет злочинного посягання» тут видається некоректним, бо в традиційному розумінні криміналістика є наукою про злочин як динамічний процес і не охоплює

об'єктом свого вивчення інші правопорушення. Відтак, якщо посягання – це злочин у динаміці, то «злочинне», як означення посягання, не несе спеціального змістовного навантаження, є тавтологічним і тому зайве. Використання означення «безпосередній» стосовно предмета посягання, мало за мету вказати, що з криміналістичного погляду інтерес становлять буквальні, очевидні, неприховані, конкретні предмети матеріального світу, у зв'язку з якими здійснюється злочинна діяльність, а не соціальні цінності та відносини, що цими предметами виражаються (не об'єкт злочину). Отже, оскільки означення безпосередній характеризує властивість самого предмета, а не посягання загалом, тому зворот «предмет безпосереднього посягання» є некоректним. Таким чином, можна погодитися з наявною в літературі думкою [31], що найбільш адекватним, видається термін «предмет посягання».

Список використаної літератури:

1. Одерій О. В. Криміналістична характеристика злочинів проти довкілля: загальні положення / О. В. Одерій // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2012. – № 3 (50). – С.173-179.
2. Одерій О. В. Криміналістична характеристика злочинів проти довкілля: аналіз літератури / О. В. Одерій // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2012. – № 4 (51). – С.141-146.
3. Одерій О. В. Криміналістична характеристика злочинів проти довкілля: проблеми побудови та використання [Текст] / О. В. Одерій // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики : збірник наукових праць. Вип. 12 / ред. кол. : М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько, Л. М. Головченко та ін.. – Х. : Право, 2012. – С. 51-60.
4. Экологические преступления: квалификация и методика расследования / под ред. В.Е. Коноваловой, Г.А.Матусовского. – Харьков, 1994. – 226 с.
5. Меркурисов В. Х. «Методика расследования преступного загрязнения вод и атмосферы» / В.Х. Меркурисов [Текст] // Криминалистика: Учебник. 2-е изд., перераб. и доп. / под ред. В.А.Образцова. М.: Юристъ, 1999. – 735 с. Гл.50. – С.721-733.
6. Иванова Л. А. Криминалистическая характеристика и первоначальный этап расследования преступлений, связанных с загрязнением вод и атмосферы [Текст]: дис... канд. юрид. наук : / Л. А. Иванова. - Екатеринбург, 2003. – 213 с.
7. Кузовкин А.С. Методика расследования экологических преступлений, совершенных в процессе добычи углеводородов [Текст] : автореф. дисс... канд. юрид. наук :12.00.09 / А. С. Кузовкин. - Москва, 2008. – 28 с.
8. Осипова Е. В. Теоретические и практические проблемы расследования экологических преступлений [Текст] : дис. канд.юрид. наук : 12.00.09 / Е.В. Осипова. - Калининград, 2005 - 199 с.
9. Попов В. А. Раскрытие и расследование экологических преступлений (информационный аспект) [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. А. Попов. - Москва, 2005. - 126 с.
10. Рузметов С. С. Использование специальных познаний при расследовании экологических преступлений [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / С. С. Рузметов. -Калининград, 2003. - 219 с.
11. Салтєвський М.В. Криміналістика. Підручник: У 2 ч. Ч.2. – Харків: Консум, 2001. – 528с.
12. Яковлева, О. А. Криминалистическая характеристика и первоначальный этап расследования экологических преступлений, связанных с нарушением правил охраны окружающей среды при производстве работ [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. / О. А. Яковлева. – Волгоград, 2005. – 227 с.
13. Духно Н. А., Корухов Ю.Г. Расследование экологических преступлений [Текст] : Лекция. – М.: Юрид. ин-т МИИТа, 2001. – 20 с.
14. Яблоков Н. П. «Расследование экологических преступлений» / Н.П.Яблоков // Криминалистика: учебник для вузов / [И. Ф. Герасимов, Л. Я. Драпкин, Е. П. Ищенко и др.]; под ред. И. Ф. Герасимова, Л. Я. Драпкина - 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. шк., 2000. –С.619-629.
15. Величкин С. А. «Расследование преступных нарушений правил охраны окружающей среды» / С. А. Величкин // Криминалистика : учебник / под ред. Т. А. Седовой, А. А. Эксархопуло ; Санкт-Петербургский гос. ун-т. - СПб. : «Лань», 2001. – С. 833-847.
16. Ищенко Е. П. Криминалистика : учебник / Е. П. Ищенко, А. А. Топорков ; под ред. Е. П. Ищенко. – М.: «КОНТРАКТ» : ИНФРА-М, 2006. – 748 с.
17. Перебитюк М. В. Криміналістична характеристика екологічних злочинів / М. В. Перебитюк, А. О. Паламарчук // Часопис Київського університету права. 2010. - № 2. – С. 282 – 285.
18. Архів Косівського районного суду Івано-Франківської області.Кримінальна справа № 1-88 2007 року.
19. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред.. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х.: Право, 2010. – 456 с.
20. Постанови Пленуму Верховного суду України в кримінальних справах. Текст. Верховний суд України ; за заг. ред. В. Т. Маляренка. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – С. 340-348.
21. Иманалиева А. Ж. Проблемы криминалистического изучения о предмете преступления : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. Ж. Иманалиева. – М., 2004. – 28 с.

22. Панов М. М. Кримінальна відповідальність за незаконні лії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків: монографія / М. М. Панов; Ін-т вивч. пробл. злочинності Акад. прав. наук України. — Х.: Право, 2009. — 183 с.
23. Бикмурзин М. П. Предмет преступления (теоретико-правовой анализ) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Бекмурзин М. П. — Уфа, 2005. — 196 с.
24. Ермолович В.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений/ В.Ф.Ермолович. Минск :Амалфея, 2001. - 304 с.
25. Криминалистика: Учебникдля экспертов-криминалистов/ Под ред. А.Г. Филиппова. М.ООО Издательство «Юрлитинформ», 2005. - 484 с.
26. Белкин Р.С. Курс криминалистики: В 3 т. Т. 3. Криминалистические средства, приемы и рекомендации. — М.: Юрист, 1997. — С. 306.
27. Кузьмичов В.С., Прокопенко Г.І. Криміналістика / За ред. В.Г. Гончаренка та Є.М. Моїсеева. — К.: Юрінком Інтер, 2001. — С. 253.
28. Бахин В.П. Криминалистическая методика. Лекция. — К., 1999. — 27 с.
29. Криминалистика / Под. ред. докт. юрид. наук проф. В.А. Образцова. — М.: Юрист, 2001. — С.55.
30. Посягати – намагатися захопити, привласнити що-небудь, зазіхати. // Намагатися завдати якоїсь шкоди кому-небудь, позбавити когось спокою, щастя і т. ін. Див. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Під ред. В.Т. Бусел. — К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. — 1440 с.
31. Калужна О.М. Поняття предмета посягання як елемента криміналістичної характеристики фальшивомонетництва // Актуальні проблеми криміналістики: Матеріали між народ. наук.-практ. конф. (Харків) 25–26 вересня 2003 р. / ред. кол.: М. І. Панов, В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін.. — Х.: Гриф, 2003. — С. 149.

Одерий А. В. Предмет посягательства как элемент криминалистической характеристики преступления против окружающей среды: отдельные вопросы / А. В. Одерий // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. — 2013. — Т. 26 (65). № 1. — С. 255-259.

Проанализированы теоретические и терминологические вопросы предмета посягательства, как элемента криминалистической характеристики преступлений против окружающей природной среды. Определено, что желание ограничить предмет преступления исключительно материальными вещами, не соответствует современной судебной практике. Рассмотрено круг и характер объектов, которые могут быть предметом посягательства по рассматриваемой категории преступлений.

Ключевые слова: экологические преступления, криминалистическая характеристика, предмет посягательства.

Oderiy O.V. Object of Encroachment as an Element of Criminalistics Characteristic of Environmental Crimes: Certain Issues / O.V. Oderiy // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. — Series : Juridical sciences. — 2013. — Vol. 26 (65). № 1. — P. 255-259.

Theoretical and terminological issues of an object of encroachment as an element of criminalistics characteristic of environmental crimes have been defined. It has been established that an attempt to restrict an object of crime to material things solely, does not correspond to the needs of contemporary judicial practice. The range and characteristic features of objects that can be targeted for encroachment in the mentioned category of crime have been considered.

Key terms: environmental crimes, criminalistics characteristic, object of encroachment.